

НОВООТКРИЕНИ ЗНАЧАЈНИ ДОКУМЕНТИ ЗА МАНАСТИРОТ Св. НАУМ

Архивот на Македонија, продолжувајќи ја својата испитувачка дејност на архивски материјали за историјата на Македонија, неодамна успеа да открие и прибере значајни документи за манастирот Св. Наум кај Охрид.

Од пронајдените документи, книги и друго секако е најзначајна книгата во ракопис, на грчки црковен јазик; под наслов „Податоци за манастирот Св. Наум“ која има 179 страници.

Авторот на спомнатата книга е свештеникот Стеван Ѓорги, по потекло од Албанија. Тој повеќе од 40 години служел како свештеник во манастирот.

Овде ќе се задржиме на ракописната книга за да ги запознаеме читателите и испитувачи со нејзината содржина.

Од податоците и од начинот како што се тие изнесени, таа всушност претставува хроника на манастирот.

Авторот на книгата си имал поставено цел да напише дело за целото историско минато на манастирот. Но, немајќи на располагање доволно архивски документи, периодот до крајот на XVIII век го обработува фрагментарно, додека преостанатиот период, односно од крајот на XVIII и целиот XIX век го обработува во детали.

Значењето на ракописната книга го прави уште поголемо тоа што авторот при нејзиното пишување се служел со манастирската архива и тоа што тој повеќе од 40 години служел во манастирот и имал можност непосредно да се запознае со тамошните настани. За да биде победлив при изнесувањето на одделни настани, авторот цитира или во целост прилага документи.

Исто така, значењето на ракописот се гледа и во тоа што тој содржи разни податоци за Охрид и околијата и, воопшто, за историски настани во минатиот век.

Ракописната книга авторот ја поделил на увод и на два периода (1884 и од 1885—1893 година).

Во уводниот дел накратко е изнесена дејноста на солунските браќа Кирил и Методија за ширењето на христијанството во Моравско, за условите во кои тие дејствувале, страдањата и сл.

Во продолжение, осврнувајќи се на дејноста на учениците на Кирил и Методија во земјите што тогаш се наоѓале под бугарска власт, авторот наведува дека ученикот Климент го зел со себе Наума и, заедно со него, одел од место на место и дека во проповедачката работа го употребил до неговата длабока старост. Ова тврдење на авторот не е точно, бидејќи ученикот Наум умрел во 910 година, а Климент во 916 година. Податоците за ова авторот ги зел од печатени книги пронајдени во манастирот.

Првиот период почнува со животот и работата на св. Наум.

Според авторот, Наум повеќе време живеел во Дјабол, а според други — во Дијавија, спроти Охридското Езеро, кај Ливаниско. Наум тука изградил манастир и им го посветил на светците Михаило и Гаврил. Како и порано, тој овде со поголема енергичност ја продолжил својата верска, просветна и друга дејност.

Веднаш потоа, авторот тврди дека во спомнатиот манастир се одржувал панаѓур двапати годишно (на 20 јуни и 23 декември). Во панаѓурот што траел цели три дена, почнувајќи од утро до доцна вечер, се собирале христијани од разни места.

Поради тешките и ненормални прилики создадени со доаѓањето на Турците, а особено поради непријателското држење на Бабата (шеик на бекташиите) спрема христијаните, манастирот Св. Наум бил долго време затворен.

Оваа положба на манастирот траела сè до доаѓањето за игумен на Григорие од Москополе во Албанија. Не е наведена точната дата на неговото доаѓање во манастирот, како и неговото одење. Но од тоа што неговиот наследник Стеван бил игумен до 1824, авторот заклучува дека Григорие дошол во манастирот по уништувањето на спомнатиот град Москополе.

Григорие, со своето доаѓање и преземање на игуменската должност во манастирот, со помошта на верниците го реновирал манастирот, изградил налево од црквата две ќелии и, од еден Турчин од с. Старова во Албанија, купил имот за 2 500 гроша. Со парите што ги приложиле Македонците печалбари во Пешта и со други прилози на верниците, во негово време бил изграден внатрешниот дел на црквата и параклисот налево од неа, каде што се наоѓала неговата гробница.

Задржувајќи се натаму подробно на изградбата на разни простории во манастирот, авторот наведува дека специјалната ќелија што била употребувана за лекување на разни болести, наречена „Болница“, била изградена во 1708 година, а во 1711 година бил направен плафонот на црквата и биле зографисани иконите на светците од зографот Константин.

Не се познати имињата на игумените што непосредно го налегиле Григорие. Од документите авторот заклучил дека до 1824 година игумен во манастирот бил Стеван од Пловдив. Во негово време било посадено лозје, биле изградени две кули слични на оние на Али-паша во Јанина, кој во тоа време почесто го посетувал манастирот, куполата каде што се наоѓал гробот на св. Наум и двете општи куполи, била зографисана целата црква и други работи. Овде, како зографи, се спомнуваат Трпо и Константин од Охрид и од Корча.

Од непознати причини игуменот Стеван бил наклеветен кај Џеладин-бег во Охрид и протеран од манастирот. Тој отишол во манастирот во с. Слимница, Преспанско.

Протераниот Стеван го наследил Хаџи Дионис од Анадолија. Продолжувајќи ја дејноста на својот претходник во изградбата, дотерувањето и економското зајакнување на манастирот, игуменот Дионис посадил ново лозје, изградил винарска визба, „големата одаја“, „гостинскиот чардак“, камен мост, воденицата и други работи. Целадин-бег, со свои средства, изградил свои простории во кои летувал тој и неговата ханамка. Од роднини на Целадин-бег купил еден чифлик во с. Лубаниште, за 35 000 гроша, од беговите Ѓашар во Охрид земјишен имот и, преку подароци и купувања, манастирот станал сопственик на половина имот во с. Поѓани (овде е на бележана големината на наведените имоти, годишните приходи од нив и др.).

По смртта на Дионисие, сè до поставането на Серафим (I) за игумен, управувањето на манастирот и на неговите имоти му биле доверени на Јован Гоно од Охрид.

Во 12-годишното службување на игуменот Серафим (I) во манастирот, како што набележува авторот, се извршени разни работи. Покрај другите, купен е чифлик во с. Пентавина, Корчанско, за 30 000 гроша, изграден е амбарот за брашно од кое се месел леб и кој бесплатно им се давал на гостите и на посетителите. Спомнатиот игумен решил да ја доизгради и прошири манастирската црква, за кое го добил потребниот императорски ферман, приготвил градежен и друг материјал, но во последен момент се откажал од оваа замисла и целиот материјал ѝ го отстапил на црковната општина во Охрид, со кој е изградена црквата Св. Врач.

Во врска со оваа црква авторот опширно се задржува на борбата меѓу црковно-училишната општина и патријаршиската црковна општина за нејзиното освојување. Авторот додава дека таа и сите други цркви во Охрид минале во рацете на црковно-училишната општина.

Во негово време верници од с. Белица, Охридско, со свои средства изградиле свој чардак во манастирот, каде што се сместувале при нивната посета во него.

Од непознати причини за авторот, игуменот Серафим, разочаран, во 1841 година го напуштил манастирот земајќи со себе преку 200 стари и многу важни документи и му ги предал на А. Робев, со кое многу го оштетил манастирот.

Со неговото поаѓање, во манастирот била стационирана воена единица која, од невнимание, предизвикала пожар од кој изгорел чардакот на беличани и други простории.

По овој немил случај, управувањето на манастирот и на неговите имоти му било доверено на поп Анастас Гавриил од Охрид. При неговото служење биле обновени изгорените простории.

По предлог на охридските првенци, за игумен во 1848 година бил поставен Серафим (II), дотогаш монах во манастирот во с. Топлица, Демирхисарско, а за секретар на манастирот Димитар Петре

од Охрид, кој во 1855 година бил ракоположен за свештеник во манастирот.

Со економското зајакнување на охридското граѓанство, расте и неговото интересирање за управување на црковните, училишните и другите работи на црковната општина. Од друга страна, почнатата борба на македонската граѓанска класа за црковно-училишна автономија, го правела уште понеминовно и нужно присуството на граѓанството во управувањето на манастирските работи. Поради тоа, во 1848 година за раководење на манастирот и на неговите имоти била формирана манастирска управа во чиј што состав, покрај игуменот, влегле и граѓани.

Манастирската управа презела низа мерки за средување на манастирските работи. Така, поставила секретар, извршила попис на целокупниот подвижен и неподвижен имот и вовела материјална книга во која бил заведен целокупниот подвижен и неподвижен имот, ја средила архивата и др. Овде авторот подробно се задржува на работата на дотогашните свештеници и на другиот персонал, целејќи, со тоа, ним да им го препише утврдениот долг на манастирот во износ од 64 000 гроша при спомнатиот попис.

Осврнувајќи се на дејноста на игуменот Серафим (II), авторот на оваа хроника набележува низа работи извршени за време на неговото служење, како што се бавчата и водоводот за нејзиното наводнување, па посадено ново лозје, изградена нова воденица, други нови објекти и сл.

Еден од најголемите успеси на игуменот, според авторот, е купувањето од Али-бег и на втората половина од неговиот чифлик во с. Поѓани за 46 000 гроша. Така манастирот станал целосен господар, чифлик-сајбија на селото. Исто така, и отворањето на работилница во Корча е од големо економско значење за манастирот.

За натамошните успеси во организационото зацврстување на манастирската управа и управувањето на неговите имоти, многу придонело упатството на Цариградската патријаршија од 14 јуни 1862 година. Со ова упатство уште повеќе се прошириле правата на граѓанството во управувањето на целокупниот живот на манастирот.

Покрај манастирското училиште, за кое подолу ќе стане збор, манастирот за издршка на градските училишта во Охрид дал 2 500 гроша годишно.

Авторот тврди дека манастирот уживал голем верски авторитет меѓу верниците во цела Македонија. Во поткрепа на тоа, тој наведува дека туѓоверците доаѓале во манастирот да ја примат христијанската вера, како што е случајот со двајца Евреи од Штип и др.

Задржувајќи се на поважните лица што го посетиле манастирот, како што се разни конзули и други, посебно се задржува на целагонискиот митрополит Венедикт и корчанскиот митрополит

Неофитос, кои, изгонети од граѓанството на Битола и Корча, се засолниле во манастирот.

Со економското зајакнување, манастирот имал можност да ја прошири својата социјална дејност. Така, на пример, во него ги поминале последните години од животот повеќе калуѓери и калуѓерки од Македонија, Албанија и Епир. Задржувајќи се на ова прашање, авторот дава нивни именичен список, како и на оние што, поради бедност и болест, нашле засолништ и заштита во манастирот.

Во 1868 година авторот наведува една суштествена измена во управувањето на манастирот. По барање на првенците од Охрид, за раководител на манастирските имоти бил поставен охриданинот Андроник Заро, кој требало за својата работа да поднесува сметка пред црковната општина.

Во наведената, 1868 година во манастирот избувнал еден од најголемите дотогаш пожари, при кое изгореле повеќе простории, но тие биле веднаш обновени.

Интересни се податоците што ги дава авторот за панаѓурот што се одржувал секоја година на 20 јуни. На панаѓурот доаѓале луѓе од многу краишта на Македонија и Албанија. Некои побогати трговци, граѓани и селани отседнувале во сопствените манастирски конаци што ги имале изградено со сви средства. Панаѓурот, како и во старо време, траел три дена и почнувал од утро и траел до доцна вечер. Гостите од манастирот добивале бесплатно обед (риба и леб). Панаѓурот бил посетуван од разни причини и мотиви. Трговците го посетувале да ја продадат својата стока, богатите за забава, сиромасите да го замолат светецот да ги ослободи од сиромаштијата, несреќните да ги куртули од несреќите, итн. Секако, од панаѓурот најголема полза имал манастирот, бидејќи, според обичајот, сите гости му носеле подароци.

Авторот им посветил доволно простор во својата книга на борбите меѓу црковно-училишната општина и патријаршиската црковна општина во Охрид за манастирот. Црковно-училишната општина го засновала правото над манастирот со тоа што него го изградил Словен и над тоа што скоро целата околија била на нејзина страна. Патријаршистите, од друга страна, своите права над манастирот ги засновале врз традиционалното сфаќање дека единствен поглавар на сите христијани е патријаршијата, како и врз привилегиите што ѝ ги дала нејзе Портата, а кои се сметале за неоткажливи.

Бидејќи прашањето не било можно да се реши на мирен начин или компромисно, црковно-училишната општина, со помошта на граѓанството и на селаните, презела неколку походи со сила да го презема манастирот од патријаршистите. Изнесувајќи неколку такви примери, авторот признава дека на панаѓурот од 20 јуни 1870 година, припадниците на црковно-училишната општина го нападнале манастирот, на тој начин, таа станала целосен негов господар.

Турските власти сакале конфликтот да го решат компромисно на тој начин што двете црковни општини да имаат еднакви права над манастирот, а црквата да ја користат изменично. Бидејќи на тоа не се сложиле патријаршистите, турските власти за две години ја затвориле црквата.

Продолжувајќи да изнесува детали од таа борба, авторот на крајот признава дека оваа борба завршила во корист на патријаршистите, бидејќи Турците биле од нивна страна. Плашејќи се борбата да не земе друг правец и, за да им помогнат на патријаршистите, турските власти од 1871 година во манастирот испраќале своја воена единица. И покрај тоа, борбата и натаму продолжувала, но со таа разлика што била префрлена во градот и во околицата.

Резултат од сето тоа бил преземањето на сите цркви од страна на црковно-училишната општина во Охрид.

Во врска со оваа борба, авторот наведува уште една афера. Имено, игуменот Серафим (II) го обвинил управителот на манастирските имоти, Андроник Заро, дека ја признал црковно-училишната општина и дека тајно се договорил со неа да ѝ го предаде манастирскиот имот. Врз основа на тоа обвинение тој бил отпуштен од служба. За случајот била заинтересирана Патријаршијата и, според авторот, обвиненијата против Андроник биле неосновани. Игуменот со тоа целел да се ослободи од Андроник во управувањето на манастирот.

Црковно-училишната општина, сакајќи да ја искористи настанатата ситуација во редовите на партијаршиската општина, ноќта спроти 20 јуни 1874 година, на чело на голема маса народ во лотки и бротчиња, го нападнала манастирот и побарала од манастирската управа да учествува во поделбата на манастирските приходи, право да изведува обреди во црквата и др. Манастирската управа со тоа не се сложила и се обратила за помош до битолскиот мутесариф Решат-паша, кој моментално со воена единица се наоѓал во манастирот. По сугестија на охридскиот кајмакам тој предложил спорот да се реши компромисно, со тоа што црквата да се користи наизменично. Бидејќи и овојпат не била постигната согласност, Решат наредил да биде затворена црквата. Но, тоа траело помалку време, бидејќи со наредба на Портата таа била отворена во корист на патријаршистите.

Задржувајќи се поопширно на манастирскиот имот, авторот наведува дека тој се состоел од 400 овци и кози, 400 охридски кила обработливо земјиште, големи површини лозја, ливади, градини, овоштарници, шуми, имот во селата Поѓани, Пентавина, Стимон, во градовите Битола и Костур, работилници во Корча и Валона и др.

Манастирот, освен приведените дејности, се занимавал и со лихварство. Авторот прилага еден подолг список на должници и висините на долговите.

Заслужуваат да бидат спомнати и некои од решенијата на црковната општина во Охрид во врска со манастирот во 1877 и 1882 година. Во 1877 година општината донела одлука со која се задолжувал игуменот на манастирот нејзе да ѝ полага сметка за неговата работа. Тоа била многу значајна новина, бидејќи се отфрлала вековната традиција. Имено, дотогаш игуменот бил должен да полага сметка само пред повисоките црковни органи (митрополитот и Патријаршијата). Игуменот се спротивставил на тоа решение и, бидејќи немал сили да го измени, во 1877 година поднел оставка од игуменската должност.

Во 1882 година општината донела правилник за внатрешната организација и за работата на манастирската управа, биле одредени работните места на манастирот, висината на платите итн.

Авторот вели дека во манастирот постоело и работело училиште во кое учеле 20—30 ученици од разни места, без да ја наведе неговата намена, наставната програма и сл.

Во 1884 година, покрај другото, биле изградени и нови простории, варница, а била поправена воденицата.

Завршувајќи го овој период, авторот приложува повеќе документи (купопродажбени договори и др.). Од нив заслужуваат да бидат тука набележани: договорот меѓу манастирот и Кајмак-бег во 1881 година, со кој бегот му го отстапил на манастирот својот имот во с. Трпезица, а манастирот — нему својот имот во с. Пеѓани и да му даде во готово 25 000 гроша, бидејќи беговскиот имот бил поголем, како и договорот за продажба на манастирската работилница во Корча за 100 лири.

Вториот период во ракописната книга почнува од 1 јули 1885 и завршува заклучно со 1893 година.

Во почетокот е поместен во целост договорот меѓу манастирската управа и Наум Михали Пулце и Трајко Ставро, со кој на последниве им се дозволувало покрај манастирската воденица да изградат валавица, а по петгодишно користење, неа да му ја отстапат на манастирот.

За прибирање на материјални средства, манастирската управа повеќепати испратила свои свештеници во Србија и во Романија, каде што биле на печалба поголем број Македонци. Во врска со тоа, во книгата се изнесени повеќе детали.

Во посебна глава авторот се задржува на епиграмите, натписите во плочи, книги и др. Во натписите се забележани разни настани одиграни во манастирот и надвор од него, нацртан е најстариот печат на манастирот, имињата на разни важни лица што го посетиле манастирот, имињата на зографите, мајсторите, годините кога се изградени одделни објекти, список на најстари книги пронајдени во манастирот и др.

На посебно место во книгата се забележани разни убиства во Охридско, Струшко и други места и причините за нив.

Исто така, посебно се истакнува доаѓањето на првиот егзархиски митрополит Натанаил во Охрид, како и неговата дејност.

На крајот се приложени разни документи, акти за поставување и разрешувања, извештај на манастирската управа, записници, признаници, список на преведените игумени во манастирот.

Со сево изнесено ни најмалку не е исцрпена содржината на книгата. Овде настојувавме колку што беше можно да ги приближиме читателите и испитувачот до нејзината содржина.